

VANČO ILDIKÓ

NYELVI REVITALIZÁCIÓ AZ OKTATÁSON KERESZTÜL¹ A FINNORSZÁGI SZÁMIK PÉLDÁJA (1. RÉSZ)

Jelen tanulmány finnországi őshonos kisebbségek nyelvpedagógiai helyzetének intézményi tényezőire összpontosít, vizsgálva a nyelvmegtartás, a nyelvi revitalizáció lehetőségeit a számi kisebbség esetében. Írásom egy 2019-ben megvalósított finnországi tanulmányút tapasztalataira támaszkodik, melyre a nyitrai egyetem Közép-európai Tanulmányok Karán működő nemzetközi Kétnyelvűségi Oktatási Kutatócsoport szervezésében került sor. A tanulmányút célja a nyelvcsere állapotában levő finnországi számi anyanyelvi revitalizációjának tanulmányozása volt. Tapasztalatainkat összefoglalva azt kívánom bemutatni, hogy a törvényi szabályozás miképpen lehet tekintettel az eltérő situációban megjelenő oktatási kihívásokra. Kiemelem azt a tényt, hogy létezik és jól működik olyan állami szabályozás az Európai Unióban, amely nem az oktatás központosításából indul ki, hanem eltérő helyzetek megoldására eltérő szabályozást, és ezen keresztül a különböző helyzetekre eltérő megoldásokat tesz lehetővé. A finnországi példát mint jó gyakorlatot ismertetem az alábbiakban.

A FINNORSZÁGBAN ÉLŐ KISEBBSÉGEK

Finnországban a finn többségen kívül 5,22% svéd és 0,04% számi anyanyelvű kisebbség él. Mind a svéd, mind a számi kisebbségnek van tömbben, illetve szórványban élő része. A svéd és számi kisebbség nyelvi-szociológiai helyzete merőben eltérő. A svéd kisebbség régi, történelmi hagyományokkal és anyaországgal, írásbeliséggel rendelkező kisebbség,² a számiak olyan őslakos kisebbséget alkotnak a Skandináv-félsziget legészakibb részén, akiknek élettere ma is több országra terjed ki, hagyományos értelemben vett anyaországgal nem rendelkeznek. A két népcsoport között jelentős különbségek találhatók létszámukat, a nyelv státuszát és ezen keresztül a nyelvhasználati lehetőségeket, a kétnyelvűséget s a társadalmi integrálódás lehetőségeit illetően. A svéd nyelv államnyelvi státusszal rendelkezik,³ ez az élet több területén is megnyilvánul. Egyik legmarkánsabb, s a kívülálló számára is feltűnő jele a finn-svéd kétnyelvű feliratok jelenléte. A svéd kisebbség által használt nyelvváltozatban vannak nyelvjárási különbségek, de rendelkezik standar-

dizált nyelvváltozattal. Különbséggént jelentkezik továbbá, hogy a svéd nem tartozik a veszélyeztetett nyelvek közé Finnországban sem. Különleges státusa van a finn fennhatóságú Åland-szigeteken élő svéd kisebbségnek, ahol a svéd kisebbség autonómiát élvez, s minden nyelvhasználati szinten a svéd nyelv a használatos. E helyzetnek nyelvi és társadalmi hatását az Åland-szigeti svédek kétnyelvűségére, integrálódási lehetőségeire kutatócsoportunknak még nem állt módjában elemezni, további kutatást igényel.

A számi nyelv nem államnyelv, ugyanakkor az északi számi területeken a kétnyelvűség hivatalosan biztosított számukra. A számiak Finnországban kis számuk ellenére is három különböző számi nyelvet beszélnek: az északi számit, az inari számit és a kolta számit, s a nyelvek standardizáltságának foka eltérő. A felsorolt számi nyelvek a nyelv továbbélése szempontjából súlyosan veszélyeztetettek, a számi-finn nyelvcsere gyakorlatilag megvalósult, ezért a törekvések a számiak lakta területeken is a kétnyelvűség elérésére irányulnak, de az államnyelv tudása mellett az őslakosok nyelvének

¹ A tanulmány létrejöttét az MTA Domus programja keretében 2019-ben megvalósított Az államnyelv oktatása a Kárpát-medencében – elmélet, gyakorlat, jövőkép elnevezésű kutatás tette lehetővé.

² A svéd nyelvű kisebbség a mai Finnország területére az 1100-1200-as évektől kezdődően telepedett le.

³ Finnországban két államnyelv van, a finn és a svéd.

FINNORSZÁG LAKOSSÁGA ANYANYELV SZERINT

Anyanyelv	2015	2016	2017	2018
Finn	4 865 628	4 857 795	4 848 761	4 835 778
Svéd	290 161	289 540	289 052	288 400
Számi	1 957	1 969	1 992	1 995
Más nyelvek összesen (romani, orosz, észt, angol, arab stb.)	329 562	353 993	373 325	391 746
Mindösszesen	5 487 308	5 503 297	5 513 130	5 517 919

Source: Statistics Finland, Demographic structure
https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#v%C3%A4est%C3%B6syntyper%C3%A4n,syntym%C3%A4maanjakielennukaan2017

revitalizációja a cél, valamint a számi – finn nyelvcsere megállítása.

A fenti táblázat bemutatja Finnország nyelvi helyzetét. A táblázatból látszik, hogy a finn, svéd és számi anyanyelvűek mellett a bevándorlók száma is jelentős (7,1%). Kutatásunk nem terjedt ki a bevándorló nyelvű népesség számára nyújtott államnyelvoktatás kérdéseire.

Finnországban az államnyelvoktatás és a kisebbségi nyelvek oktatása négy, egymástól lényegesen különböző helyzetben valósul meg: a svéd kisebbség, az autonómiában élő svéd kisebbség, a számi kisebbség, s a bevándorlók oktatását kell megoldania és kezelnie a törvénykezésnek és az oktatási rendszernek.

A SZÁMI MINT SÚLYOSAN VESZÉLYEZTETETT NYELV

A továbbiakban a finnugor nyelvcsaládba tartozó számi nyelv⁴ és kultúra oktatásával és újratanulásának lehetőségeivel foglalkozunk. A Finnországban használt északi számi a veszélyeztetett, az inari és kolta számi nyelv a kritikusan veszélyeztetett nyelvek⁵ közé tartoznak, s ezáltal a majdnem teljes nyelvcsere állapotában van. Haugen (1990) a nyelvcsere folyamatát a következőképpen ábrázolja: A > AI/ BII > BI/AII > B, ahol az A nyelv a ki-

sebbség, a B nyelv pedig a hatalommal bíró többség nyelve.

A veszélyeztetett nyelveknek az UNESCO keretrendszerében az alábbi változók szerepelnek kritériumként:

1. generációközi nyelvtáadás,
2. a beszélők abszolút száma,
3. a beszélők aránya a közösségben,
4. a létező nyelvhasználati területeken tapasztalt folyamatok, trendek,
5. az új nyelvhasználati területekhez és médiához való viszonyulás,
6. nyelv-, írás- és olvasásoktatási anyagok megléte, illetve hiánya,
7. a kormány és intézmények nyelvpolitikája, a hivatalos státus és a nyelvhasználati körök,
8. a közösség és a nyelvhasználók attitűdje saját nyelvükkel szemben,
9. nyelvi dokumentáció mértéke és minősége (idézi Tódor, I. Pályamunka).

A nyelvcserét élő számi kisebbség esetében jól látható, hogy a fenti kritériumrendszer több ismérve alapján is a kritikusan veszélyeztetett nyelvek közé sorolható. Az elmúlt 100 évben a fokozatos nyelvvesztés jellemezte a finnországi számi közösségeket, ami egy nyelv viszonylag lassú kopását, visszaszorulását jelenti egy szélesebb körben használatos társadalmilag és gazdaságilag domináns nyelv javára.

A kétnyelvűség ebben a helyzetben is megjelenik átmeneti jelleggel, de mivel a nyelvvesztés során a kisebbség nyelve mindig alacsony presztízsű, a kétnyelvűség nyelvi kimenete a nyelvcsere (l. Grenoble-Whaley 2006). A nyelvcsere átélő számi közösség az utolsó pillanatban ismerte fel, hogy nyelvének elvesztésével a kultúra és a közösséget összetartó erő is elveszik. Ebben az esetben nem az államnyelv oktatása (esetünkben a finn) okozza már a problémát, hanem a számi nyelvtudás és nyelvhasználat megtartása.

Az inari és kolta számi nyelvet csupán Finnországban használják, az inari számot jelenleg kb. 300 fő, a kolta számi nyelvet mintegy négyszázan beszélik.⁶ A számi nyelvcsere jól példázza azt a kisebbségi helyzetet, melyben nem sikerült jól működő kétnyelvűséget elérni. A hatalom, a gazdasági érdekek és a kultúra változásával az őshonos kisebbség által használt nyelv kiszorult a nyelvhasználati színterekről, presztízse nagymértékben csökkent, s a nyelvek generáció közötti átadása nem valósult meg. Így a nyelvoktatásban olyan helyzet állt elő, mikor a kisebbségi nyelv tanítása új intézményi feltételeket, a társadalmi szabályozás megfelelő, támogató keretét és megfelelő nyelvpedagógia eszközöket igényel. A nyelvi revitalizációs program, melynek egyik nyelvi célja ugyancsak a kétnyelvűség elérése, az utolsó utáni pillanatban indult el, s emiatt kimenete kétséges. (A témához l. részletesen Olthuis-Kivela-Skutnabb-Kangas (2013), tanulmánykötetét. A számi nyelv oktatására irányuló projektről, az oktatási tananyagok fejlesztéséről inari számi és finn nyelven l.: <https://www.samediggi.fi/>)

A NYELVI REVITALIZÁCIÓ

A nyelvi revitalizáció a nyelvcsere megfordítását, a kisebbségi nyelv felélesztését célzó tervezett folyamat. A nyelvi veszélyeztetettség egyes stádiumainak elméleti alapját Fishman (1991, 88–110) dolgozta ki, a fo-

⁴ A számi nyelveket Finnországon kívül Norvégiában, Svédországban és Oroszországban a Kola-félszigeten beszélik. Jelenleg tíz különböző nyelvjárást tartanak számon, melyek között már olyan nagy eltérések alakultak ki, hogy külön nyelvnek is tarthatók. Hat számi nyelvnek van saját irodalmi nyelve (<http://finnugor.elte.hu/tortenelem/Egyesnepek/Lapp/lapp.htm>).

⁵ Az UNESCO a veszélyeztetett nyelvek esetében a következő kategorizálást használja: bizonytalan jövőjű, veszélyeztetett, erősen veszélyeztetett, kritikusan veszélyeztetett és kihalt nyelvek. A kritikusan veszélyeztetett nyelvek azok a nyelvek, melyek beszélői között a legfiatalabb beszélők nagyszülő vagy annál idősebb korúak, s a nyelvet ők is ritkán használják (<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/atlas-of-languages-in-danger/>).

⁶ A számi beszélők becsült száma kb. 100 000. A számi populáció lélekszáma és a számi nyelveket beszélők száma megállapításának problémáiról l. Outakoski 2015.

lyamatot nyolc szakaszra bontva. A nyelvi veszélyeztetettségére és a nyelvcsere megfordítására összpontosító GIDS (Graded Intergenerational Disruption/ Dislocation Scale) alapján Fishman a következő szakaszokat különbözteti meg (magyar nyelven Gál 2010, 42–44):

8. szint: A nyelvcsere legelőrehaladottabb fázisa, az idős, egymástól szociálisan és földrajzilag elszigetelt, a nyelvre már csak emlékező személyek találhatók.

7. szint: A nyelvhasználók közössége szociális szempontból egységes, etnolingvisztikailag aktív, azonban idős személyek, akik már nem adják tovább a nyelvet.

6. szint: A nyelv a családi kommunikációban használatos, formális helyzetekben azonban nem. A formális helyzetekben az államnyelv használata az elsődleges.

5. szint: A nyelv megjelenik az oktatásban (gyermek- és felnőttoktatás), a formális helyzetben való nyelvhasználat alapszintje.

4. szint: A nyelv része az alapszintű kötelező iskolai oktatásnak.

3. szint: A nemdomináns nyelvet használják a munka világában is, azonban a munkahely írásbeli vagy egyéb hivatalos kommunikációja a domináns – kisebbségi-többségi szempontból – államnyelven történik.

2. szint: A nyelv használatos (vagy használható) a területi hivatalos szer-

veknél, az adminisztrációban és a helyi médiában.

1. szint: A nyelv használatos a felsőoktatásban, a szaknyelvek terén, a kormányzásban, a médiában. Azonban a nyelvet használó közösség sem politikai, sem kulturális autonómiával nem rendelkezik.

A revitalizációs törekvések kiindulhatnak alulról szerveződően, beszélhetünk (Holmes–Wilson 2017) a beszélőközösség által indítványozottan, vagy lehetnek felülről, állami, politikai szinten szervezettek, a másik pedig fentről, politikai vagy akadémiai körökből kezdeményezett nyelvmentési folyamatok (Holmes–Wilson 2017). A finnországi számik esetében a nyelvi és kulturális revitalizáció mind a beszélőközösség, mind az állami szint részéről támogatott.

A SZÁMI REVITALIZÁCIÓ KONKRÉT CÉLJAI:

1. a nyelvhasználati szinterek bővítése, a nyelvi tájkép szintjén is;
2. a számi nyelv visszakerülése a társadalom nyelvhasználatába, annak minden korosztályába;
3. a családi nyelvhasználat bővítése;
4. a számi kultúra iránti érdeklődés felkeltése;
5. a számi nyelv(ek) és kultúra sokoldalúságának bemutatása;
6. a többkultúráság kiszélesítése;
7. a finn népesség megismertetése a számi kultúrával – a többségi finn oktatási rendszerben a számi

kultúra és nyelv nem jelenik meg, fontos cél az elmúlt évszázadokban kialakult negatív megítélés továbbélésének megszüntetése.

Írásom eddigi részében röviden bemutatam a Finnországban élő kisebbségek, különös tekintettel a számik nyelvi helyzetét. Írásom második részében a számi oktatás gyakorlati megvalósítását ismertetem.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Fishman Joshua A. 1991. *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Gál Noémi 2010. *A nyelvi revitalizáció. Elméletek, módszerek, lehetőségek*. Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár.
- Grenoble, Lenore A.–Whaley, Lindsay J. 2006. *Saving Languages. An Introduction to Language Revitalization*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Haugen Einar – Derrick J. McClure – Derick S. Thomson (eds.) 1990. *Minority Languages Today*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- MTA Domus Szülőföld Pályamunka 2019. Az államnyelv oktatása a Kárpát-medencében - elmélet, gyakorlat, jövőkép. Kézirat. A kézirat szerzői: Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Kozmács István, Tódor Erika Tolcsvai Nagy Gábor, Vančo Ildikó.
- Olthuis, Marja-Liisa–Kivela, Sivi-Skutnabb-Kangas, Tove 2013. *Revitalising Indigenous Languages: How to Recreate a Lost Generation*. Multilingual Matters. United Kingdom.
- Outakoski, Hanna 2015. Multilingual literacy among young learners of North Sámi: Contexts, complexity and writing in Sápmi. Umeå Studies in Language and Literature 27 Department of Language Studies Umeå University.

